

Ἐλευθερία καὶ ἐξουσία τῶν γυναικῶν
κατὰ τὴ μεσαιωνικὴ φεουδαρχία:
οἱ περιπτώσεις τῆς Θεοδελίνδης καὶ
τοῦ γυναικείου μοναχισμοῦ

Μαρίας Ἀντζελας Ἰέλο*

Ἄν φέρουμε στὸν νοῦ μας τὸν Μεσαίωνα, ἡ λέξη «γυναίκα» μοιάζει νὰ ἐμπεριέχει μιὰν ὀλόκληρη σειρὰ ἀρνητικῶν συμπαραδηλώσεων: σὲ μία κατ' οὐσίαν ἀνδροκρατούμενη κοινωνία, ὅπου οἱ ἄνδρες κατέχουν τόσο τὴν πολιτικὴ ἐξουσία ὅσο καὶ τὸ δικαίωμα στὴ μόρφωση, ἡ γυναικεία μορφή φάνταζε σὰν ἓνα βιολογικὸ ὑποκατάστατο τοῦ ἀνδρα, ἓνα σχεδὸν ἀναγκαῖο κακὸ γιὰ τὴ διαίωνηση τοῦ εἴδους. Χρήσιμες ἐπίσης καὶ ὡς μέσον γιὰ τὴ σύναψη δυναστικῶν συγγενειῶν μέσα ἀπὸ βασιλικὰ συνοικέσια, ποὺ τὰ ὄργανωναν οἱ πατεράδες τους ἀπὸ τὴν πιὸ τρυφερὴ τους ἡλικία, οἱ μικρὲς κοπέλες ἀκολουθοῦσαν μία συγκεκριμένη ἀγωγὴ ποὺ στόχευε στὴ μητρότητα καὶ τὴ διαχείριση τῶν τοῦ οἴκου τους. Θεωρούμενες ἀδύναμα πλάσματα ποὺ ἔχρηζαν προστασίας, ἦταν νομικῶς ὑποκείμενες πρῶτα στὸν πατέρα καὶ στὰ ἀδελφία τους καὶ ἔπειτα στὸν σύζυγό τους. Οἱ κόρες τῶν δούλων, ἐκτὸς τοῦ ὅτι φρόντιζαν τὴν οἰκογένειά τους, παρεῖχαν τὶς ὑπηρεσίες τους καὶ στίς εὐγενεῖς οἰκογένειες τοῦ φέουδου ὅπου ἀνῆκαν. Οἱ ἐλεύθερες γυναῖκες ποὺ δὲν ἀνῆκαν σὲ κατώτερη κοινωνικὴ τάξη μποροῦσαν νὰ συνεισφέρουν στὴν οἰκιακὴ οἰκονομία δουλεύοντας καὶ γιὰ ἄλλους: ἡ φροντίδα τῶν ζώων, ἀκόμη καὶ τῶν μεγάλωσμων, οἱ ἀγροτικὲς ἐργασίες, ἡ ποιμανση καὶ τὸ ἄρμεγμα θεωροῦνταν δραστηριότητες ἀνειδίκευτες καὶ –συνεπῶς– ἦταν ὑποπληρωμένες. Κάποιες δουλειὲς ὅπως τὸ γνέσιμο καὶ ἡ ὕφανση τοῦ

* Ἡ δρ. Μαρία Ἀντζελα Ἰέλο εἶναι μέλος Ε.Ε.Π. τοῦ Τμήματος Ἱταλικῆς Γλώσσας καὶ Φιλολογίας τοῦ Ἐθνικοῦ καὶ Καποδιστριακοῦ Πανεπιστημίου Ἀθηνῶν.

λινοῦ καὶ τοῦ μαλλιῶ, ἡ κατασκευὴ τῶν ἐνδυμάτων καὶ ἡ ζυθοποιία γίνονταν κατ' οἶκον. Ἐπιπλέον, ὀρισμένες γυναῖκες διέθεταν πρακτικὲς γνώσεις μαιευτικῆς ποὺ τὴν ἀσκοῦσαν μὲ ἐμπειρικὸ καὶ ἀνεπίσημο τρόπο¹. Ἡ παντρεμένη γυναῖκα, σχεδὸν πάντοτε, βοηθοῦσε τὸν σύζυγό της στὴ δραστηριότητά του, ἡ ὁποία συνήθως δὲν ἀπεῖχε ἀπὸ τὸν τόπο τῆς κατοικίας τους· συνεπῶς, μετὰ ἀπὸ τὸν γάμο της, μποροῦσε νὰ γίνεῖ ἀγρότισσα, φουρνάρισσα, νὰ πουλάει τροφίμα ἢ ψάρια, νὰ κατασκευάζει ἀντικείμενα ἀπὸ ξύλο ἢ δέρμα. Ἀρχῆς γενομένης ἀπὸ τὸν 13ο αἰ., μὲ τὴν ἐπανεμφάνιση τῶν πόλεων ἡ γυναικεῖα μορφὴ προβάλλει καὶ ὡς βοηθὸς σιδεραῶ, ὑαλοουργοῦ, κτίστη ἢ λιθοτόμου².

Ἀκόμη κι ἂν τὰ καπιτουλάρια τοῦ αὐτοκράτορα Καρλομάγνου προέβλεπαν τὴ δωρεὰν ἐκπαίδευση, ἀνοιχτὴ γιὰ ὅποιον εἶχε τὶς ἱκανότητες, μόνον μερικὰ κορίτσια μάθαιναν ἀνάγνωση, ἐνῶ λιγιστὰ ἤξεραν γραφῆ. Ὅσες σύχναζαν στὰ γυναικεῖα μοναστήρια ἦταν πιὸ μορφωμένες καὶ γνώριζαν ἀρκετὰ καλὰ λατινικά, ποὺ θεωροῦνταν ἀπαραίτητα γιὰ τὴν τέλεση τῶν θρησκευτικῶν λειτουργιῶν. Συνήθως, ὅποιος ἤθελε νὰ μάθει ἢ θυγατέρα του γραφῆ καὶ ἀριθμητικὴ, γιὰ λόγους πρακτικοῦς κυρίως, πλήρωνε μία δασκάλα ποὺ ἐρχόταν ἐντὸς τῶν οἰκογενειακῶν τειχῶν καὶ δίδασκε τὴ μαθήτριά³. Τὰ οἰκογενειακὰ κατάστιχα, ποὺ συντάσσονταν ὥστε νὰ διατηρηθεῖ γιὰ τοὺς ἀπογόνους ἡ μνήμη τῆς καταγωγῆς τους, ὑπογράμμιζαν τὶς σχολικὲς προόδους τῶν ἀρσενικῶν παιδιῶν, ἐνῶ δὲν μετέφεραν σχεδὸν ποτὲ νύξεις γιὰ τὴ μόρφωση τῶν θηλυκῶν⁴. Ἐν τούτοις, οἱ βασιλοπούλες ἔπρεπε νὰ μαθαίνουν γραφῆ καὶ ἀνάγνωση, ἀφοῦ μπορεῖ στὴν ἔσχατη περίπτωσι νὰ φοροῦσαν τὸ στέμμα καὶ νὰ βασιλεύουν. Οἱ κόρες τῶν Λογγοβάρδων βασιλέων ἦταν μορφωμένες· ἡ θυγατέρα τοῦ βασιλιᾶ Δεσιδέριου, ἡ Ἀδελπέργη, ποὺ ἔζησε τὸν 7ο αἰ. καὶ παντρεύτηκε τὸν βασιλιᾶ Ἀρέχι

1. B. A. Hamawalt, "Medieval English women in rural and urban domestic space", *Dumbarton Oaks Papers* 52 (1988), σσ. 19-26· M. Schaus, *Women and gender in medieval Europe*, Routledge, New York 2006, σσ. 13 καὶ 561.

2. M. P. Zamboni, «Donne al lavoro nell'edilizia medioevale», *Archivio storico italiano*, 172, 1 (2014), σσ. 109-132· P. Bernardi, «Pour une étude du rôle des femmes dans le bâtiment au Moyen Age», *Provence Historique*, 173 (1993), σσ. 268-277.

3. D. Balestracci, *Cilastro che sapeva leggere. Alfabetizzazione e istruzione nelle campagne toscane alla fine del medioevo (XIV-XVI secolo)*, Pacini Editore, Ospedaletto 2004, σσ. 45-46.

4. Ὁ.π., σ. 43.

Β', Δοῦκα τοῦ Μπενεβέντο, διδάχθηκε στὰ νιάτα της φιλοσοφία καὶ κλασικούς συγγραφείς στὴν Παβία ἀπὸ τὸν ἱστορικό Παῦλο Διάκονο, ἐνῶ οἱ κόρες τοῦ Καρολομάγνου εἶχαν σπουδάσει τὶς ἐλευθέριας τέχνες, στὶς ὁποῖες βασιζόταν ἡ κλασικὴ ἐκπαίδευση τῆς ἐποχῆς⁵. Θὰ πρέπει νὰ φθάσουμε στὸ 1300 καὶ πέραν, ὅταν μὲ τὴν ἀνάπτυξη τῶν πόλεων καὶ τῆ σχετικὴ δημογραφικὴ αὔξηση ὁ ἀλφαριθμητισμὸς τῶν ἀρρένων πολιτῶν διευρύνθηκε τόσο πολὺ, ὥστε νὰ συμπαρᾶσῃ καὶ ἓνα μέρος τοῦ γυναικείου πληθυσμοῦ.

Ἡ ἐκπαίδευση κατὰ τὴν περίοδο τοῦ Πρώιμου Μεσαίωνα ἀπευθυνόταν σὲ ἓνα ἀμιγῶς ἀνδρικό κοινό, τοῦλάχιστον μέχρι τὴν ἐπανεμφάνιση τῶν πόλεων καὶ τῶν μὴ θρησκευτικῶν σχολῶν τοῦ 12ου αἰῶνα, καὶ τὴν ἐφάρμοζαν ἐκκλησιαστικοὶ ἄνδρες πού, γιὰ νὰ διατηρήσουν τὸν ὄρκο τῆς ἀγαμίας, ἔπρεπε νὰ ἀπομακρύνονται σωματικὰ καὶ ψυχολογικὰ ἀπὸ τὴ γυναικεία μορφή, προκειμένου νὰ τηροῦν ὀρθῶς τὰ προστάγματα τοῦ χριστιανισμοῦ. Γι' αὐτὸ καὶ ἡ γυναίκα, ἐκ φύσεως πειρασμὸς καὶ ἤδη θεολογικὰ χαρακτηρισμένη λόγω τῆς προσφορᾶς τοῦ ἀπαγορευμένου καρποῦ στὸν Ἀδάμ, ἔπρεπε νὰ παραμένει σχεδὸν στὸ περιθώριο τῆς κοινωνίας τῆς ἐποχῆς καὶ νὰ ὑπόκειται στοὺς αὐστηροὺς κώδικες ἀγωγῆς πού λειτουργοῦσαν καὶ ὡς παράμετροι ἐλέγχου τὸν ὅποιο ἀσκοῦσαν ἐπάνω τους οἱ μητέρες καὶ οἱ ἄνδρες τῆς οἰκογένειας. Οἱ ἔννοιες τῆς ἀγνότητος καὶ τῆς σεξουαλικῆς ἐγκράτειας ρύθμιζαν τὴν ὕπαρξή τους, ὑπακούοντας στὰ πνευματικὰ καὶ λελογισμένα κελεύσματα τῆς ἐποχῆς, πού εἶχαν πλέον ὑποσκελίσει τὶς προσταγές τῆς σωματικῆς ἡδονῆς· αὐτές, ὅπως καὶ στὴν ἀρχαιότητα, ἐπιτρέπονταν μόνο στοὺς ἄνδρες, στοὺς ὁποίους ὡστόσο ἡ Ἐκκλησία συνιστοῦσε μιὰ κάποια μετριοπάθεια, τοῦλάχιστον στὶς σχέσεις μὲ τὴ σύζυγό τους.

Μποροῦμε συνεπῶς νὰ χωρίσουμε τὶς γυναῖκες τῆς ἐποχῆς σὲ τέσσερις κατηγορίες: τὶς παρθένας, πού ἀπαρνοῦνταν πλήρως τὴ σωματικὴ ἡδονή, τὶς συζύγους, ἐντεταγμένες σὲ ἓνα περιβάλλον οἰκογενειακὸ καὶ ἀναπαραγωγικὸ ὡς μητέρες νόμιμων τέκνων, τὶς διαζευγμένες,

5. G. Salvioli, *L'Istruzione pubblica in Italia nei sec. VIII, IX e X*, Sansoni, Firenze 1898, σ. 45. Ἡ Ἀδελπέρχη ἦταν ἡ ἀδελφὴ τοῦ Ἀδέλχι, ἱστορικῆς μορφῆς πού τὴν κατέστησε διάσημη κατὰ τὴν περίοδο τοῦ ρομαντισμοῦ τόσο ὁ συγγραφέας Ἀλεσσάντρο Μαντσόνι, πού μεταξὺ 1820 καὶ 1822 συνέθεσε τὴ φερόνυμη τραγωδία, ὅσο καὶ ὁ Τζουζέππε Ἀπολλόνι, πού τὴ διασκεύασε σὲ ὄπερα.

πού, εάν δὲν ξαναπαντρεύονταν, ἀποσύρονταν σὲ μοναστήρι, καὶ τὶς χῆρες. Οἱ τελευταῖες συνήθως, μετὰ ἀπὸ τὸν θάνατο τοῦ συζύγου τους (ποὺ πολλὲς φορὲς πέθαινε στὸν πόλεμο), ἂν ἦταν ἀρκετὰ πλούσιες, ἀφιερώνονταν στὴν ἀνατροφή τῶν παιδιῶν τους, ἀλλὰ δὲν ἦταν διόλου σπάνιο νὰ στραφοῦν ἀργότερα κι αὐτὲς στὸν μοναστικὸ βίο, βοηθώντας καὶ ὑποστηρίζοντας τὰ εὐαγγῆ ἰδρύματα ποὺ τὶς ἔκαναν δεκτές. Ἀνάμεσα σὲ ὅλες αὐτὲς τὶς γυναικείες μορφές, ποὺ ἠθελήμενα οἱ γραπτὲς πηγὲς τῆς ἐποχῆς σχεδὸν τὶς ἐξαφάνισαν, ὑπῆρξαν ὡστόσο ὀρισμένες ποὺ διέθεταν πλοῦτο, ἐξουσία καὶ ἐλευθερία δράσεως.

Σὲ ὅλες σχεδὸν τὶς ἀριστοκρατικὲς οἰκογένειες ὑπῆρχε συχνὰ μία κοπέλα προορισμένη ἐξ ἀπαλῶν ὀνύχων νὰ γίνεῖ στὸ μέλλον ἡγουμένη σὲ μοναστήρι. Αὐτὸ σήμαινε ὅτι, ἐκτὸς ἀπὸ τὸ νὰ γίνεῖ νύμφη τοῦ Χριστοῦ, ἔπρεπε νὰ εἶναι καὶ σὲ θέση νὰ καθοδηγήσει καὶ νὰ διοικήσει μία θρησκευτικὴ κοινότητα ἀρκετὰ διαρθρωμένη καὶ ἐνδεχομένως μεγάλη καὶ πλούσια ὅσο ἓνα φέουδο. Διαφορετικὰ ἀπὸ ὅ,τι τοὺς ἄνδρες, τὶς γυναῖκες κατὰ τὸν Πρώιμο Μεσαίωνα δὲν τὶς περιγράφουν σχεδὸν ποτὲ οἱ ἱστορικοὶ καὶ οἱ χρονογράφοι τῆς ἐποχῆς γιὰ τὴ δράση τους, παρὰ τὶς ἀπεικονίζουν στὰ συγγράμματά τους μόνο γιὰ τὴν κοινωνικὴ τους κατάστασιν ὡς θυγατέρες, συζύγους, μητέρες καὶ καλόγριες⁶.

Οἱ βασιλίσσες, οἱ πριγκίπισσες καὶ οἱ κοπέλες ποὺ ἀνῆκαν στὴ φεουδαρχικὴ ἀριστοκρατία τοῦ καιροῦ μπορούσαν νὰ ἐπιλέξουν ἀνάμεσα στὸν γάμο καὶ τὸν μοναστικὸ βίο. Σύμφωνα μὲ τοὺς νόμους τῶν Λογγοβάρδων, ἡ γυναίκα, διαφορετικὰ ἀπὸ τὸν σύζυγό της, ἦταν ἀποκλεισμένη ἀπὸ τὰ πολιτικὰ δικαιώματα. Ὡστόσο, ὁ σύζυγος δὲν μπορούσε νὰ ἀσκήσει ἀπεριόριστη ἐξουσία ἐπάνω της. Ἡ γυναίκα ἐπιπλέον εἶχε τὸ δικαίωμα, μετὰ ἀπὸ τὴν ὀλοκλήρωση τοῦ γάμου, νὰ λάβει ἐπισήμως τὸ “*mongergabio*”, τὸ ἓνα δηλαδὴ τέταρτο τῶν ἀγαθῶν τοῦ συζύγου της, πού, μολονότι δὲν τὸ διαχειριζόταν ἀπευθείας, τῆς ἀνῆκε ἐμπράκτως καὶ μπορούσε νὰ πωληθεῖ ἢ νὰ παραχωρηθεῖ μονάχα κατόπιν τῆς δικῆς της συναιδέσεως⁷. Αὐτὸ τὸ εἶδος τοῦ μικροῦ θησαυροῦ

6. I. Mortimer, *The time traveler's guide to medieval England*, Vintage, London 2009, σ. 53.

7. Το *mongergabio* ἢ *premium virginatis* ἦταν τὸ λεγόμενον δῶρο τοῦ πρωινοῦ, αὐτὸ δηλαδὴ ποὺ χάριζε ὁ σύζυγος στὴ γυναίκα του μετὰ ἀπὸ τὴν πρώτη νύχτα τοῦ γάμου. Αὐτὸ τὸ γερμανικῆς προελεύσεως ἔθιμο εἶχε καταγωγή ἀπὸ τὴ Λομβαρδία καὶ ἀναφέρεται στὸ Ἔδικτο τοῦ Ροθαρίου (ποὺ ἐκδόθηκε ἀπὸ τὸν ἴδιο τὸν βασιλιὰ στὸ ἀνάκτορο τῆς

ἀντιπροσώπευσε μέχρι τὸν 12ο αἰ. μία δικλείδα οἰκονομικῆς ἀσφαλείας γιὰ πολλὲς γυναῖκες, ἀκόμα καὶ γιὰ τὶς λιγώτερο πλούσιες, ποὺ μποροῦσαν, σὲ περίπτωσιν ποὺ πέθαινε ὁ σύζυγός τους, νὰ ἔχουν ἄμεση πρόσβαση σὲ αὐτὰ τὰ χρήματα γιὰ νὰ συντηρήσουν τὸν ἑαυτό τους καὶ τὰ παιδιὰ τους⁸. Ἐπίσης, ἡ μητέρα μποροῦσε νὰ μεταβιβάσει στὰ τέκνα τῆς τὴν κοινωνικὴ τῆς κατάστασιν, ὅπως ἀποδεικνύουν ὀρισμένα ἄρθρα ἀπὸ τὸ Ἔδικτο τοῦ Ροθαρίου, ὅπου διαβάζουμε ξεκάθαρα ὅτι ἡ γυναίκα μποροῦσε νὰ ἐπηρεάσει τὸ κοινωνικὸ *status* τῶν ἀπογόνων τῆς⁹. Οἱ γυναῖκες βασιλικῆς γενεᾶς ἦταν –κατὰ συνέπειαν– σὲ θέση νὰ διεκδικήσουν γιὰ τὰ παιδιὰ τους ἀκόμη καὶ τὸ δικαίωμα στὸν θρόνον, ἀνεξαρτήτως τῆς καταγωγῆς ἢ τῆς κοινωνικῆς θέσεως τοῦ πατέρα τους. Ὅμως ὅλα αὐτὰ δημιουργοῦσαν πολλὲς φορὲς κάποια σύγχυση καὶ κυρίως οἰκογενειακὲς συγκρούσεις, ἀκόμη καὶ αἱματηρές, ὅποτε καταβλήθηκε προσπάθεια νὰ ρυθμισθοῦν μὲ κάποιον τρόπο καὶ νὰ ἐλεγχθοῦν τὰ συνοικέσια τῶν πριγκιπισσῶν, μέσα ἀπὸ γάμους τους μὲ πρίγκιπες καὶ εὐγενεῖς, μὲ τοὺς ὁποίους ἡ οἰκογένεια ἀποφάσιζε

Παβίας ἀπὸ τὸ 643). Στὴν περίπτωσιν ποὺ ἡ σύζυγος τὸ ἀρνιόταν, τὸ φρουροῦσαν οἱ δικοὶ τῆς, καὶ σὲ περίπτωσιν χηρείας ἢ διαζυγίου μποροῦσαν νὰ τὸ προσθέσουν στὴν προῖκα τῆς γυναίκας ἂν συνῆπτε νέον γάμον (*Rotari Edictus*, cap. 182). Τὸ δῶρον αὐτὸ προσδιορίζεται καλύτερα στοὺς *Leges* τοῦ Λιουτπράνδου, ὁ ὁποῖος ὄρισε τὴν ποσότητά του στὸ ἕνα τέταρτο (*Liutprando, Leges*, cap. 7), ποὺ ἡ γυναίκα μποροῦσε νὰ τὸ διατηρήσει καὶ νὰ τὸ ἐντάξει στὸν ἄξονα τῆς κληρονομιάς τῆς. Αὐτὸ τὸ ἔθιμον χρησιμοποιήθηκε στὸν Νότον τῆς Ἰταλίας καὶ κατὰ τὴ νορμανδικὴ περίοδο. Βλ. σχετικὰ G. L. Barni, *I Longobardi in Italia*, Istituto Geografico de Agostini, Novara 1987· C. Azgara, S. Gasparri, *Le leggi dei Longobardi, storia, memoria e diritto di un popolo germanico*, Viella, Roma 2005 καὶ P. Delogu, *Longobardi e Bizantini*, in *Storia d'Italia*, Utet, Torino 1980.

8. M. Fumagalli Beonio Brocchieri, στίο: J. Le Goff (ἐπιμ.) *L'uomo medievale*, Laterza, Bari 2006, σ. 326.

9. Τὸ ἄρθρον 219 τοῦ Ἐδίκτου τοῦ Ροθαρίου δηλώνει πὼς ἂν ἕνας ἡμιελεύθερος ἄνδρας παίρνει γιὰ σύζυγον μίαν δούλην δικήν του ἢ ἐνὸς ἄλλου, τὰ τέκνα ποὺ αὐτὴ θὰ γεννήσει θὰ εἶναι δούλοι ἐκείνου στὸν ὅποιον δούλη εἶναι καὶ ἡ μητέρα τους: “*Si aldius ancillam suam aut alterius tulerit ad uxorem, filii, qui ex ea nascuntur*”. Ἐὰν πάλι ἡ γυναίκα χειραφετηθεῖ ἀπὸ τὴν κατάστασιν τῆς δούλης καὶ γίνῃ νόμιμη σύζυγος, θὰ εἶναι καὶ τὰ παιδιὰ τῆς ἐλεύθεροι καὶ νόμιμοι κληρονόμοι τοῦ πατέρα τους, ὅπως ἐπαναλαμβάνει τὸ ἄρθρον 222: “*De ancilla matrimonii gratia. Si quis ancillam suam propriam matrimoniare voluerit sibi ad uxorem, sit ei licentiam; tamen debeat eam libera thingare, sic libera, quod est wurdibora, et legerimam facere per gairethinx. Tunc intellegatur libera et legetima uxor, et filii, qui ex ea nati fuerint, legetimi heredes patri efficiantur*”. Ὁ ὅρος *gairethinx* δῆλωνε τὴ συνέλευσιν τῶν ἐλεύθερων καὶ ἑνοπλῶν ἀνδρῶν, ἐνὸς ὁ ὅρος *wurdibora* τὴν κατάστασιν τῆς ἐλεύθερης γυναίκας.

νά έγκαθιδρύσει συγγενικές σχέσεις για πολιτικούς και οικονομικούς λόγους. Στην περίπτωση που ή νεάνιδα ή ή κυρία άρνούνταν τόν γάμο, ή για κάποιον λόγο ή υπόσχεση δέν τηροῦνταν άπό κάποιον έκ τών δύο μερών, άνοίγονταν για εκείνην οί πύλες του μοναστηριού, όπου έδινε όρκο και γινόταν μοναχή, είτε πάλι, άν δέν ήταν πολύ νέα, μπορούσε να διατηρήσει την κοσμική της ιδιότητα άφιερούμενη σε φιλανθρωπικά έργα και άρνούμενη –ούτως ή άλλως– τις σαρκικές άπολαύσεις. Οί έσωτερικοί γάμοι, όσοι δηλαδή συνάπτονταν στους κόλπους της άριστοκρατίας ένός κράτους, σκοπό είχαν να ένισχύσουν τις σχέσεις ανάμεσα στα διάφορα φέουδα, ώστε να άλληλοῦποστηρίζονται σε περίπτωση έξωτερικών άπειλών. Οί γάμοι ανάμεσα σε βασίλεια και αυτοκρατορίες είχαν αντίθέτως διεθνή χαρακτήρα και σκόπευαν στη σύσφιξη νέων σχέσεων με άλλους Ευρωπαϊούς βασιλεύοντες, ώστε να δημιουργούνται καλές σχέσεις μεταξύ τους. Όλα τούτα συνέβαλλαν στη διεύρυνση τών συνόρων του φέουδου και στην ένίσχυση της πολιτικής έξουσίας¹⁰.

Η περίπτωση της βασίλισσας Θεοδελίνδης (που πέθανε μεταξύ του 616 και του 626) καταλαμβάνει σημαντικό χώρο, όταν μιλούμε για έλευθερία και έξουσία τών γυναικών. Ο βιογράφος της Παῦλος Διάκονος της προσφέρει μία σπουδαία θέση στο περίφημο έργο του: *Historia Longobardorum*, που συνεγράφη δύο περίπου αιώνες άργότερα¹¹. Άσφαλώς ή βασίλισσα είχε δράσει εύφύεστατα, έγκαινιάζοντας θαυμάσιες σχέσεις ανάμεσα στον λαό της και την παπική έξουσία. Θαύμαζε πολύ την προσωπικότητα του Γρηγορίου του Μεγάλου και κατάφερε μάλιστα, με την υποστήριξη του συζύγου της, να εύνοήσει τη μεταστροφή τών Λογγοβάρδων στον καθολικισμό¹². Η Καθολική Έκκλησία την εύγνωμονούσε επίσης για τή βασιλική (σήμερα πρόκειται για τόν καθεδρικό ναό της πόλεως), την όποία κατασκεύασε στη Μόντσα (πόλη όπου τó βασιλικό ζεύγος είχε έπιλέξει ως θερινή του

10. L. Cannizzaro, “Il potere femminile nell’Alto Medioevo”, *Bollettino della Società Friulana di Archeologia*, 2, XIX, (2015) ed in *Archeomedia, Rivista di Archeologia on line*, 2018, σ. 4.

11. Paolo Diacono, *Storia dei Longobardi*, ιταλ. μετάφρ. με έπιμ. L. Capo, Milano 1992.

12. H. Taviani Carozzi, «Vivre en paix dans la société lombarde: Paul Diacre et Grégoire le Grand», *Vivre in société au Moyen Age. Occident chrétien, VI-XV siècle*, ed. C. Carozzi, D. Le Blevec, H. Taviani Carozzi, Aix-en-Provence 2008, σσ. 27-38.

κατοικία) πρὸς τιμὴν τοῦ Ἁγίου Ἰωάννου τοῦ Βαπτιστοῦ. Τὸ κτήριο αὐτὸ κατέχει ἐξέχουσα θέση στὴν *Historia Longobardorum*, ἐκεῖ ὅπου ὁ Διάκονος, ἀναφορικὰ μὲ τὴν ἐκστρατεία ποὺ ὀργάνωσε ὁ αὐτοκράτορας Κώνστας γιὰ νὰ διώξει τοὺς Λογγοβάρδους ἀπὸ τὴν Ἰταλία, μεταφέρει τὴν προφητεία ἐνὸς ἐρημίτη, ὁ ὁποῖος εἶπε ὅτι ὅσο ἡ ἀφιερωμένη στὸν Βαπτιστὴ βασιλικὴ παραμένει σὲ ἄξια χέρια, ὁ λαὸς τῶν Λογγοβάρδων θὰ παραμείνει στὴν ἐξουσία.

Ἡ μοῖρα ἄλλωστε ἐπεφύλασσε λαμπρὸ μέλλον γιὰ τὴ μορφὴ τῆς Θεοδελίνδης ἤδη ἀπὸ τὴ γέννησή της: ἐκ μητρὸς καταγόταν ἀπὸ τὴ μυθικὴ δυναστεία τῶν Λεθιγγίων, προκατόχων τῶν Λογγοβάρδων. Αὐτὸς ὁ συγγενικὸς δεσμὸς ἀποδείχθηκε ἰδιαίτερα σημαντικὸς, καθ' ὅσον ἀπὸ μόνος του μποροῦσε νὰ ἐπικυρώσει τὴ νομιμότητα τῆς ἴδιας τῆς λογγοβαρδικῆς μοναρχίας¹³. Κόρη τοῦ Γαριβάλδου, δούκα τῶν Βαυαρῶν, ἡ Γερμανίδα πριγκίπισσα παντρεύτηκε τὸ 589 τὸν Αὐθάριο, τὸν βασιλιὰ τῶν Λογγοβάρδων, ἀπὸ τὸν ὁποῖο ἀπέκτησε μία κόρη¹⁴. Ὅταν χήρευσε, ἐπέλεξε αὐτοβούλως νὰ παντρευτεῖ τὸν Ἀγιλοῦλφο, νέο δούκα τοῦ Τορίνο καὶ κουνιάδο τοῦ Αὐθαρίου, στὸν ὁποῖον, ὅπως μᾶς διηγεῖται ὁ Πέτρος Διάκονος, ἔδειξε τὴν προτίμησή της προσφέροντάς του ἕνα κύπελλο κρασι ἀπὸ τὸ ὁποῖο εἶχε πιεῖ πρώτῃ¹⁵. Μετὰ ἀπὸ τὸν

13. Paolo Diacono, *Storia dei Longobardi*, ὁ.π., σσ. 256-260· G. Maroni, “Teodolinda: immagine e metamorfosi di una regina tra Medioevo ed Età Moderna”, *Aevum* 90, 2 (2016), Milano, σσ. 293-332, ἐδῶ σ. 295.

14. Ἡ Γουδεμβέργη, κόρη τῆς βασίλισσας καὶ τοῦ Αὐθαρίου, παντρεύτηκε σὲ πρῶτο γάμο τὸν Ἀριοάλδο, δούκα τοῦ Τορίνο (ποὺ ἔγινε στὴ συνέχεια βασιλιάς τῶν Λογγοβάρδων), καὶ μετὰ ἀπὸ τὸν θάνατό του ἔσμιξε μὲ τὸν Ροθάριο (περίφημο ἐπειδὴ ἐξέδωσε τοὺς νόμους ποὺ συγκέντρωσε ὑπὸ τὸ φερώνυμο Ἑδικτο), ὁ ὁποῖος εἶχε γίνεи στὸ μεταξὺ ὁ νέος βασιλιάς αὐτοῦ τοῦ λαοῦ.

15. Παύλου Διακόνου, *Historia Longobardorum* III, 35. Ἡ σκηνὴ αὐτὴ ἀναπαρίσταται σὲ μία μεγαλειώδη τοιχογραφία στὸ παρεκκλήσιο τοῦ προαναφερθέντος καθεδρικοῦ τῆς Μόντσα, σὲ μία ἀπὸ τὶς πολυάριθμες σκηνές ἀπὸ τὸν βίο της, ζωγραφισμένες εἰς μνήμην της ἀπὸ τοὺς καλλιτέχνες τῆς οἰκογένειας Τζαβαττάρι τὸν 15ο αἰ., κατὰ παραγγελία τοῦ δούκα Φιλίππο Μαρία Βισκόντι. Οἱ σαράντα πέντε τοιχογραφίες προσφέρουν μέσῳ τῶν ἀπεικονιζόμενων σκηνῶν ὅλη τὴν ἱστορία τῆς Λομβαρδῆς βασιλείας, ξεκινώντας ἀπὸ τὸν γάμο της μὲ τὸν Αὐθάριο, ὁ ὁποῖος ἔγινε μονάρχης ἡγεμὼν ὀλόκληρης τῆς Ἰταλίας (μὲ τὸν ἔλεγχο τῆς πόλης τοῦ Ρηγίου τῆς Καλαβρίας στὴν ἐσχατιὰ τῆς χερσονήσου, κατακτᾶ τὴν ἐξουσία σὲ ὅλη τὴ χώρα), συνεχίζοντας μὲ τὸν δεῦτερο γάμο της μὲ τὸν Ἀγιλοῦλφο στὸ Λομέλλο, κοντὰ στὴν πόλη τῆς Παβίας, καὶ φθάνοντας μέχρι τὸ ὄνειρο ποὺ βλέπει ἕνα περιστέρι, οἰωνὸ ὁ ὁποῖος προαγγέλλει τὴν ἴδρυσή τῆς βασιλικῆς στὴ Μόντσα. Τὸ περιστέρι ἀντιπροσωπεύει ἐδῶ καὶ τὴν πίστη τῆς

θάνατο του δεύτερου συζύγου της το 616, η Θεοδελίνδη κυβέρνησε ως αντιβασιλίσα στη θέση του γιου της, του Άδαλοάλδου, και αγαπήθηκε πολύ από τον λαό της, ο οποίος μετά από τον θάνατό της (627) διατήρησε το λείψανό της στη βασιλική που είχε κατασκευάσει ή ίδια και την τίμησε με μία λαϊκή λατρεία που τη θεωρούσε σχεδόν άγια. Ο ίδιος ο Παύλος Διάκονος μοιάζει γοητευμένος από τη λαμπρή προσωπικότητα της γυναίκας αυτής, όταν στην *Historia* του τη ζωγραφίζει ως εκείνη που, ασπαζόμενη τον χριστιανισμό, έδρασε για την Έκκλησία ως διαμεσολαβήτρια της θείας βουλήσεως προς τον λαό και τον κληρο.

Άσφαλώς η Θεοδελίνδη διέθετε σπουδαίες αρετές, ωστόσο το να βασιλέψει μόνη της και απόλυτως αυτόνομη επί δέκα έτη, σε μία περίοδο κατά την οποία οι γυναίκες δεν διέθεταν παρά ελάχιστες έλευθερίες, δεν ήταν μικρό πράγμα. Ο Παύλος Διάκονος μάς πληροφορεί ότι υπήρξε αντιβασιλίσα επί δέκα χρόνια μαζί με τον γιό της, παιδί ακόμη, που για προληπτικούς δυναστικούς λόγους είχε στεφθει βασιλιάς στο Μιλάνο ενώπιον του πατέρα του σε ηλικία μόλις δύο ετών. Μητέρα και γιός (ο οποίος είχε βαπτιστεί με το καθολικό τυπικό) αποκατέστησαν πολλούς ναούς και επιδαφίλευσαν σημαντικές δωρεές σε αρκετούς ιερούς τόπους¹⁶. Η *Historia Longobardorum* δίνει μεγάλη έμφαση στην αξία των έργων αυτής της βασίλισσας, ενώ έχει την τάση να αντιπαρέρχεται εν τάχει και χωρίς εξηγήσεις τα δυσάρεστα επεισόδια που συνέβησαν στην αύλη κατά τη διακυβέρνησή της, όπως το ότι, λόγω του παράξενου χαρακτήρα του νεαρού βασιλιά, οι ίδιοι του οι πιστοί φεουδάρχες τελικά τον εκθρόνισαν και τον αντικατέστησαν με τον γαμπρό του τον Άριοάλδο¹⁷. Όμως μέσα στα δέκα χρόνια που προηγήθηκαν αυτών των ζοφερών γεγονότων, η βασίλισσα είχε κατορθώσει να διεκδικήσει το βασίλειο για τον έαυτό της και να απολαύσει άνεμπόδιστα τη διακυβέρνηση μετά από τον θάνατο του δεύτερου συζύγου της. Έν τούτοις, για τον λομβαρδικό νόμο ή χηρεία

βασίλισσας στον χριστιανισμό, επικυρωμένη άκριβως από το ξεκίνημα της κατασκευής του ναού, με την επακόλουθη καταστροφή των παγανιστικών ειδώλων, από το ύλικό των οποίων φιλοτεχνήθηκαν τα νέα λειτουργικά σκεύη. Οι σκηνές συνεχίζουν με τη δωρεά ενός θησαυρού στη Βασιλική, τον θάνατο του Άγιλούλφου, την αποστολή των δώρων από τον πάπα Γρηγόριο τον Μέγα, και καταλήγουν στον θάνατο της βασίλισσας.

16. Παύλου Διακόνου, *Historia Longobardorum*, IV, 41.

17. *Historia Longobardorum* IV, 41.

δὲν τῆς ἐπέτρεπε τελείως νὰ κυβερνᾷ μόνη, ὅπως ἴσως ἐπεδίωκε. Ἐτσι ἡ Θεοδελίνδη βρέθηκε ἀντιμέτωπη μὲ τρεῖς ἐναλλακτικές: μποροῦσε νὰ παντρευτεῖ γιὰ τρίτη φορά, μποροῦσε νὰ παραχωρήσει τὸν θρόνο στὸν γαμπρό της τὸν Ἀριοάλδο, σύζυγο τῆς Γουνδεπέργης, κόρης της ἀπὸ τὸν πρῶτο της γάμο, ἢ πάλι νὰ παραχωρήσει τὴ διακυβέρνηση στὸν γιό της, ὁ ὁποῖος εἶχε συμπληρώσει τὰ δεκατρία τοῦ χρόνια καὶ δὲν ἦταν πλέον νήπιο. Ἡ Θεοδελίνδη δὲν διάλεξε καμμία ἀπὸ τὶς ἐναλλακτικὲς αὐτές, κατορθώνοντας νὰ βασιλεύσει γιὰ λογαριασμό τοῦ γιοῦ της ἐπὶ δέκα ὁλόκληρα χρόνια ἀκόμη. Ἀσφαλῶς εἶχε φίλους καὶ ἐχθροὺς καὶ ζοῦσε μέσα σὲ ἓνα περίπλοκο πολιτικὸ πλαίσιο μὲ ποικίλες ἀνακτορικὲς ραδιουργίες, ποὺ τελικὰ προξένησαν τὸν θάνατο τοῦ Ἀδαλαόλδου τὸ 626, ὁ ὁποῖος πέθανε πιθανὸν δηλητηριασμένος ἀπὸ τὸν γαμπρό του τὸν Ἀριοάλδο. Ὁ βίος μιᾶς βασίλισσας ποὺ ἀπολάμβανε τέτοιες ἐλευθερίες δὲν μποροῦσε δυστυχῶς νὰ εἶναι ἐντελῶς ἀπαλλαγμένος ἀπὸ σκιές: ὁ φραγκικῆς καταγωγῆς ἱστορικὸς Φρεδεγάριος, ποὺ ἐκφράζει στὰ *Χρονικά* του μεγάλη ἀντιπάθεια γιὰ ἐκείνη καὶ τὸν γιό της¹⁸, ὑποστήριξε πὼς ἡ βασίλισσα εἶχε παραγγεῖλει τὴ δολοφονία τοῦ ἴδιου της τοῦ ἀδελφοῦ, τοῦ Γουνδοάλδου, τὸ 612. Καὶ ὄντως, ἡ Θεοδελίνδη θὰ μποροῦσε νὰ εἶναι πράγματι ἡ ἐντολέας αὐτοῦ τοῦ ἐγκλήματος, γιὰ τὸ ὁποῖο, ὅπως γράφει ὁ ἴδιος ὁ Φράγκος χρονογράφος, δὲν βρέθηκε ποτὲ κανένας ἔνοχος¹⁹. Ἀλλὰ ἔμοιαζε πραγματικὰ ἀδύνατον μία γυναίκα νὰ εἶναι ἐκεῖνα τὰ χρόνια τόσο ἐλεύθερη καὶ ἀδίστακτη ὥστε νὰ σκοτώσει συγγενῆ πρώτου βαθμοῦ, ὅποτε οἱ ἱστορικὸι προτίμησαν ἐν γένει νὰ ὑπαινιχθοῦν συγκεκαλυμμένα καὶ ἔμμεσα ὅτι ἡ ἐνοχὴ βάραινε τὸν σύζυγό της τὸν Ἀγίλοῦλφο. Ὅμως ἐκεῖνη τὴν περίοδο ὁ βασιλιάς ἦταν ἤδη ἄρρωστος –πράγματι, πέθανε τρία χρόνια μετὰ– καὶ πιθανώτατα δὲν θὰ εἶχε τὶς δυνάμεις νὰ δίνει ἐντολὲς γιὰ ἀνθρωποκτονίες καὶ νὰ ἐξυφαίνει σκοτεινὲς σκευωρίες. Ἐπειτα, ἀπὸ δυναστικὴ ἄποψη, ὁ Γουνδοάλδος μποροῦσε στὴν πραγματικότητα νὰ ὑποσκελίσει τὴν προτεραιότητα διαδοχῆς τοῦ κληρονομικοῦ πρίγκιπα, ποὺ ἦταν ἀκόμη πολὺ μικρὸς καὶ τελοῦσε ὑπὸ τὴν κηδεμονία μιᾶς γυναίκας, ὅποτε οἱ σημερινοὶ ἱστοριογράφοι δὲν τὸ βρίσκουν καὶ πολὺ παράξενο ποὺ ἡ βασίλισσα ἤθελε πάση θυσίᾳ νὰ

18. *Cronaca di Fedregario*, IV, 49.

19. Ὁ.π., IV, 40.

διαφυλάξει τὰ δικαιώματα τοῦ γιοῦ της ἀλλὰ καί –κυρίως– τὰ δικά της. Ὁ ἱστορικὸς Φρεδεγάριος κατηγοροῦσε ἐπιπλέον τὸν Ἄδαλοάλδο πὼς ἤθελε νὰ ἀφήσει τὸ βασιλείο του στὰ χέρια τῶν Βυζαντινῶν, πλανημένος ἀπὸ τὶς κακὲς συμβουλὲς ἐνὸς Ἑλληνα πρέσβη. Ὁ Παῦλος Διάκονος, παρ' ὅτι ἐπεσήμανε ἐν συντομίᾳ τὰ ψυχολογικὰ προβλήματα τοῦ βασιλιᾶ, προσπάθησε νὰ ἀποσιωπήσει αὐτὸ τὸ σοβαρὸ ἐπεισόδιο, δικαιολογώντας τὶς ἀστόχαστες ἐνέργειες τοῦ Ἄδαλοάλδου καὶ τὴν πλάνη ποὺ εἶχε ὑποστῆ ὡς καρπὸ τῆς διανοητικῆς του κατάστασης. Σὲ ἓνα περιβάλλον ὅπου ὁ βασιλιάς εἶχε τέτοια προβλήματα καὶ ὅπου οἱ ἡγεμόνες καὶ οἱ βαρόνοι ἀνέχονταν μὲ δυσκολία τὶς κακὲς του ἀποφάσεις, ἡ Θεοδελίνδη ἀπαστράπτει ὀλομόναχη: ἡ μοναδικὴ γυναίκα τοῦ καιροῦ της ποὺ προοριζόταν νὰ γίνῃ ζωντανὸς θρύλος χάρις στὶς δικὲς της ἐνέργειες, ὅπως περιγράφει ὁ Διάκονος, ἀποφεύχθηκε ὥστε οἱ Βυζαντινοὶ τοῦ Κωνσταντίνου Γ' νὰ ἀποσπάσουν τὴν Ἰταλία ἀπὸ τὴ διακυβέρνηση τοῦ Λογγοβάρδου βασιλιᾶ Γριμοάλδου²⁰. Πάντοτε σύμφωνα μὲ τὸν Λογγοβάρδο ἱστορικὸ, φαίνεται ὅτι μία προφητεία εἶχε προειδοποιήσει τὸν αὐτοκράτορα τοῦ Βυζαντίου γιὰ τὸ γεγονός ὅτι ἡ βασίλισσα τῆς Ἰταλίας εἶχε θέσει τὴ χώρα της ὑπὸ τὴν προστασία τοῦ Ἁγίου Ἰωάννου τῆς Μόντικα, ἡ μεγάλη βασιλικὴ τοῦ ὁποῦ εἶχε ἀκριβῶς κτισθεῖ μὲ ἀπόφαση τῆς Θεοδελίνδης. Χάρις στὴ θεία βούληση δὲν εἶχε ἔλθει ἀκόμη ἡ ἡμέρα ποὺ ὁ ναὸς καὶ ὀλόκληρο τὸ βασίλειο θὰ κυβερνεῖτο ἀπὸ χέρια διεφθαρμένα καὶ ἄπληστα: μόνον τότε ἡ βασιλικὴ θὰ παραδιδόταν καὶ οἱ Λογγοβάρδοι θὰ τὰ ἔχαναν ὅλα²¹.

Ἡ περίπτωση τῆς Θεοδελίνδης μοιάζει πραγματικὰ μοναδική: πρῶτα ἀπ' ὅλα κατορθώνει, μέσω τοῦ ἐπιφανοῦς καὶ μυθικοῦ οἴκου της, νὰ ἐξευγενίσει ἀκόμη περισσότερο τὸν λογγοβαρδικὸ λαό. Νεώτατη παντρεύεται ἓναν πανίσχυρο βασιλιᾶ καὶ τὸν πείθει ἐν συνεχείᾳ νὰ συνάψῃ σημαντικὲς σχέσεις μὲ τὴν Ἐκκλησία, γιὰ τὴν ὁποία ἡ βασίλισσα ἀποδεικνύεται προσωπικότητα ἐν γένει ἀγαπητή, παρ' ὅτι ὀρισμένοι πρελᾶτοι διαφωνοῦν. Μὲ τὸν θάνατο τοῦ Αὐθαρίου ἐπιλέγει ἀπὸ μόνη της ἓναν καινούργιο σύζυγο, πάντοτε Λογγοβάρδο καὶ πάντοτε βασιλιᾶ, καὶ μετὰ καὶ ἀπὸ τὸν δικό του θάνατο κυβερνᾷ ἐπισήμως μαζί μὲ τὸν γιό της, ἀλλὰ στὴν πραγματικότητα μόνη της,

20. C. La Rocca, *Donne al potere, le regine nell'Alto Medioevo*, Firenze 1998.

21. Παύλου Διακόνου, *Historia Longobardorum* V, 6.

ἐπὶ δέκα ὀλόκληρα χρόνια. Ἴσως ὑπῆρξε ἡ μόνη ἀπὸ τὶς γυναῖκες τῆς ἐποχῆς τῆς ποῦ διέθετε τόση ἐλευθερία καὶ ἐξουσία. Θὰ πρέπει νὰ φθάσουμε στὰ μέσα τοῦ 12ου αἰῶνα ὥστε μία ἄλλη μεγάλη βασίλισσα, ἡ Ἐλεονώρα τῆς Ἀκουϊτανίας, νὰ κατορθώσει νὰ ἔχει τὴν ἐλευθερία γιὰ τὴν ἄσκηση παρόμοιας ἐξουσίας καὶ νὰ διεξαγάγει, κι αὐτὴ μέσα ἀπὸ δύο βασιλικούς γάμους, ἐκεῖνο τὸ λεπτῶν χειρισμῶν πολιτικὸ παιχνίδι στὸ ὁποῖο συμμετεῖχαν οἱ ὑπερδυνάμεις τῆς Γαλλίας, τῆς Ἰσπανίας καὶ τῆς Ἀγγλίας.

Ὑπῆρχαν ἐπίσης ὀρισμένες πυργοδέσποινες ποῦ, ἀντίθετα ἀπὸ τὶς ὑπόλοιπες γυναῖκες, δὲν ζοῦσαν πάντοτε τόσο ἄσχημα. Ἡ θέση μιᾶς γυναίκας ἐκεῖνον τὸν καιρὸ καθοριζόταν ἀποκλειστικὰ ἀπὸ τὰ πλούτη τῆς, δηλαδὴ ἀπὸ τὴν κτηματικὴ τῆς περιουσία. Οἱ γυναῖκες μποροῦσαν νὰ κληρονομήσουν ἀκόμη καὶ ἀχανεῖς ἐδαφικὲς ἐκτάσεις ποῦ, ἂν τυχὸν οἱ ἄνδρες τους βρισκόνταν στὸν πόλεμο, εἴτε ἀπουσίαζαν ἐπὶ μακρὸν σὲ διπλωματικὲς ἀποστολὲς ἢ γιὰ διάφορους πολιτικὸς λόγους, εἴτε πέθαιναν ἀποδεκατισμένοι ἀπὸ τὶς μάχες ἢ τὶς ἀσθένειες, μποροῦσαν νὰ τὶς διαχειρίζονται περιμένοντας ὥσπου νὰ μεγαλώσουν τὰ παιδιά τους, ὄρφανὰ καὶ τελοῦντα ὑπὸ τὴν κηδεμονία τοῦ πάπα ἢ ἐνὸς αὐτοκράτορα, βασιλιᾶ ἢ ἐπισκόπου. Ὅρισμένα κορίτσια τὰ ἔστελνε ἢ ἴδια τους ἢ οἰκογένεια ἤδη ἀπὸ τὰ ἐπτὰ-ὀκτώ τους χρόνια σὲ μοναστήρι, προκειμένου νὰ συνηθίσουν καὶ νὰ δεχθοῦν εὐκόλα τὸ μοναχικὸ σχῆμα, γιὰ τὸ ὁποῖο προορίζονταν ἐκ γενετῆς γιὰ λόγους περιουσιακούς, δυναστικὸς καὶ κυρίως θρησκευτικὸς. Πέραν αὐτῶν, ὑπῆρχαν καὶ ἀρχόντισσες, χῆρες καὶ διαζευγμένες κυρίως γιὰ πολιτικὸς λόγους (ἡ Ἐκκλησία εἶχε ἀπαγορεύσει τὸ διαζύγιο, ὥστόσο ἂν ἕνας ὑψηλόβαθμος εὐγενὴς ἤθελε νὰ ἀκυρώσει τὸν γάμο του, μποροῦσε νὰ προβάλει τὸ πρόσχημα ἐνὸς γάμου μεταξὺ ἐξαδέλφων ἢ ὁμοαίματων ποῦ ἔγινε ἐν ἀγνοίᾳ του), οἱ ὁποῖες δὲν ἤθελαν νὰ συνάψουν καινούργιο γάμο. Ὅρισμένες εὐγενεῖς ἀλλὰ καὶ ἀγρότισσες γυναῖκες ἐπέλεγαν τὸ μοναχικὸ σχῆμα ἀπὸ θρησκευτικὴ ἔφεση ἢ ὡς καταφύγιο ἀπὸ τὴ βία τῶν ἴδιων τους τῶν συζύγων, καθὼς καὶ γιὰ νὰ ἀποφύγουν τὶς τόσες ἐγκυμοσύνες καὶ τοὺς συνεχεῖς τοκετούς, ποῦ κατέγραφαν ὑψηλότατα ποσοστὰ θνησιμότητας γιὰ τὸ γυναικεῖο εἶδος.

Γιὰ νὰ μπορέσουμε σήμερα νὰ ἀναλύσουμε ὀρθὰ τὰ ἑτερογενῆ καὶ πάντοτε ἀποσιωπώμενα πρόσωπα τῆς μεσαιωνικῆς θηλυκότητος, θὰ

ἔπρεπε κατ' ἀρχὰς νὰ τὰ ἐντάξουμε στὸ πλαίσιο τῶν διάφορων ἐποχῶν ποὺ τὰ συνέθεσαν καὶ κυρίως νὰ τὰ κατανοήσουμε στὸ κοινωνικὸ συμφραζόμενο ὅπου βρέθηκαν νὰ ζοῦν οἱ γυναῖκες: τὴν οἰκογένεια, τὸ κάστρο, τὴν αὐλὴ καὶ τὸ μοναστήρι. Τὸ τελευταῖο, κατὰ ἕναν ἐκπληκτικὸ τρόπο, περιέκλειε ἐντὸς τῶν τειχῶν τοῦ ὅλη τὴν ἀνδρική καὶ θηλυκὴ τυπολογία τῆς ἐποχῆς, καθ' ὅσον ἦταν σὲ θέση νὰ ὑποδέχεται γυναῖκες καὶ ἄνδρες κάθε τάξεως. Οἱ γυναῖκες ποὺ ἔμπαιναν σὲ μοναστήρι προέρχονταν ἀπὸ οἰκογένειες, οἱ ὁποῖες μπορεῖ νὰ ἦταν ἀριστοκρατικές, αὐλικὲς ἢ ἀγροτικές. Ὅλες, ἀνεξαρτήτως τῆς κοινωνικῆς τους καταγωγῆς, προέρχονταν ἔτσι κι ἄλλιῶς ἀπὸ μία γεωγραφικὴ πραγματικότητα, μὲ τὴν ὁποία τὰ μοναστήρια τοῦ τόπου διατηροῦσαν σχέσεις συστηματικῆς ἀλληλεπίδρασης. Στὴ μορφὴ τῆς καλόγριας ἐκείνης τῆς ἐποχῆς μπορούμε νὰ συλλάβουμε μία σειρὰ χαρακτηριστικῶν σχετικὰ μὲ τὸν βίον τῶν γυναικῶν, ἐπειδὴ οἱ περισσότερές τους, προτοῦ δώσουν τὸν μοναστικὸ ὄρκο, εἶχαν προϋπάρξει θυγατέρες καὶ κάποιες φορὲς σύζυγοι, μητέρες καὶ χῆρες. Μέσα ἀπὸ λεπτομερῆ μελέτη τῶν ἐγγράφων ποὺ ἔχουν βρεθεῖ σὲ αὐτὰ τὰ μοναστήρια καὶ σὲ διάφορες ἐπισκοπὲς τοῦ τόπου, ἀναδύεται ὁ βίος αὐτῶν τῶν γυναικῶν, ποὺ δὲν μοιάζει διόλου νὰ ἔχουν παραμείνει στὸ περιθώριο τῆς κοινωνίας τοῦ καιροῦ τους²². Καὶ πράγματι, στοὺς κόλπους τοῦ μοναστικοῦ κόσμου ἀναπτύχθηκαν προσωπικότητες ὁλκῆς (ἢ ἴδια ἢ βασίλισσα Θεοδελίνδη ἐπέλεξε νὰ ἀποσυρθεῖ κατὰ τὰ τελευταῖα χρόνια τῆς ζωῆς της στὴ μονὴ τοῦ Ἁγίου Μαυρικίου ντ' Ἀγκάουνο, στὸ Βαλλέζε κοντὰ στὴ σημερινὴ Ἐλβετία), ποὺ διακρίθηκαν γιὰ τὴν περιπαθῆ θρησκευτικὴ τους ἔφεση, ὅπως ἡ Ἁγία Σχολαστική²³ (ἡ ὁποία ὑπῆρξε δίδυμη ἀδελφὴ

22. V. M. Talò, "Per una fenomenologia del monachesimo femminile nel Medioevo", *La Vita Consacrata, Rivista Internazionale di Teologia e Cultura "Communio"*, 198 (2004), σσ. 44-52.

23. Ἡ Ἁγία Σχολαστικὴ γεννήθηκε στὴ Νουρσία τὸ 480 περίπου. Ὁ πατέρας της, ὁ Εὐτρόπιος Ἀνίκιος, καταγόταν ἀπὸ ἀρχαία ρωμαϊκὴ οἰκογένεια γερουσιαστῶν καὶ ἦταν γενικὸς διοικητὴς τῶν Ρωμαίων στὴν ἐπαρχία τῆς Νουρσίας. Ἡ μητέρα της Κλαυδία Ἀμπονάντια Ρεγκουαρντάνι πέθανε, ὅταν τὴν ἔφερερνε στὸν κόσμο μαζί μὲ τὸν δίδυμο ἀδελφὸ της (τὸν Ἅγιο Βενέδικτο τὸν ἐκ Νουρσίας, μελλοντικὸ ἰδρυτὴ τοῦ περίφημου Ἀββαείου τοῦ Μοντεκασσίνο). Ἀναστατωμένος ἀπὸ τὸν ἔκλυτο βίον τῆς Ρώμης, στὴν ὁποία τὰ δύο ἀδελφία μετέβησαν νεώτατα γιὰ σπουδές, ὁ Βενέδικτος ἀποσύρθηκε ἀποποιοῦμενος πρὸς ὄφελος τῆς ἀδελφῆς του τὴν πλούσια κληρονομία του. Ἔτσι ἡ Σχολαστικὴ βρέθηκε μοναδικὴ κληρονόμος μιᾶς σεβαστῆς οἰκογενειακῆς περιουσίας καί,

του Ἁγίου Βενεδίκτου τοῦ ἐκ Νουρσίας), ἥ γιὰ λόγους πνευματικούς, ὅπως ἡ περίφημη Βαυαρὴ ἡγουμένη Ἰλδεγάρδη τοῦ Μπίνγκεν, ἡ ὁποία ὑπῆρξε συγγραφέας, ποιήτρια, μουσικός, μυστικίστρια καὶ θεολόγος. Ἡ Καθολικὴ Ἐκκλησία τὴν ἀνακήρυσσε ἁγία σχετικὰ πρόσφατα, τὸ 2012, μέσω τοῦ πάπα Βενεδίκτου ΚΣΤ²⁴.

Ἡ κατάληξη σὲ γυναικεῖο μοναστήρι ἐπιφυλασσόταν ὄχι μόνο στὶς καλόγριες ἀλλὰ καὶ στὶς χῆρες βασιλίσσες, στὶς ὑστερότοκες

συνεπῶς, ἀποτελοῦσε πολυφερὴ νύφη. Ὅμως ἡ κοπέλα ζήτησε ἀπὸ τὸν πατέρα της τὴν ἄδεια νὰ ἐπιδοθεῖ στὸν θρησκευτικὸ βίο. Παρ' ὅτι μὲ βαρεῖα καρδιά, ὁ Εὐτρόπιος Ἄνικιος τὴν ἄφησε ἐλεύθερη νὰ ἀφοσιωθεῖ στὸν Θεό, ἐνθυμούμενος καὶ ἓνα τάμα ποὺ εἶχε κάνει μετὰ ἀπὸ τὸν θάνατο τῆς συζύγου του, νὰ ἀφιερῶσει δηλαδὴ τὴν κόρη του στὸν Κύριο. Ἡ Σχολαστικὴ ἀρχικὰ πῆγε κοντὰ στὸν ἀδελφὸ της στὸ Ἀββαεῖο τοῦ Μοντεκασσίνου καὶ στὴ συνέχεια ἱδρυσε τὸ Μοναστήρι τῆς Πιουμαρόλα, ἑπτὰ χιλιόμετρα νοτιώτερα τοῦ Ἀββαείου, ὅπου ἐγκαινίασε τὸν Κανόνα τοῦ Ἁγίου Βενεδίκτου, δημιουργώντας μαζί μὲ τὶς ἀδελφές της τὸ Γυναικεῖο Τάγμα τῶν Βενεδικτίνων. Γιὰ πληρέστερη εἰκόνα τῆς ἁγίας αὐτῆς βλ. *I Dialoghi di San Gregorio Magno*, Libro II, cap. 33, (ἐπιμ.) B. Calati, A. Stendardi, Città Nuova 2001· P. Guérin, *Vies des Saints des Petits Bollandistes*, Tomo II, Bloud et Barral Ed., Paris 1876, σσ. 416-420· C. Calino, *S. Scolastica Vergine, riflessi storici e morali sopra alcuni Santi dell'Ordine di San Benedetto*, Recurti, Venecia 1725, σσ. 233-251.

24. Ἡ προσωπικότητα τῆς Ἰλδεγάρδης τοῦ Μπίνγκεν ὑπῆρξε πολὺπλευρῆ: ποιήτρια, συγγραφέας, βοτανολόγος, φιλόσοφος, μουσικός, γλωσσολόγος καὶ πολιτικὴ σύμβουλος. Γεννημένη στὴ Ρηνανία (1098-1179) ἀπὸ πολυμελῆ εὐγενῆ οἰκογένεια, ἀπεστάλη στὸ Ἀββαεῖο τοῦ Ντισντιμπόντεμπεργκ λόγω τῆς εὐθραυστῆς υἰείας της, ὅπου τὴν ἐκπαίδευσε ἡ ἡγουμένη Γιούττα τοῦ Σπονχάιμ, μία καλλιεργημένη ἀριστοκράτισσα ποὺ εἶχε ἀποσυρθεῖ στὸ μοναστήρι. Μὲ τὸν θάνατό της, ἡ Ἰλδεγάρδη κληρονόμησε τὸν τίτλο της. Προορισμένη ἀπὸ μόλις τεσσάρων ἐτῶν κοριτσάκι νὰ βλέπει ὁράματα καὶ θεῖους οἰωνοὺς ποὺ ποτὲ δὲν κοινοποίησε, ἡ εὐγενὴς ἀπὸ τὸ Μπίνγκεν, ἔχοντας πλέον μία πυκνὴ ἀκολουθία ἀπὸ δόκιμες μοναχές, θεμελίωσε ἓνα νέο μοναστήρι στὴ γενέτειρά της, ἀφιερώνοντάς το στὸν Ἅγιο Ρουπέρτο, κι ἔπειτα ἱδρυσε μία νέα θρησκευτικὴ κοινότητα στὸ Ἐλμπινγκεν, στὴν ἀπέναντι πλευρὰ τοῦ Ρήνου, ποὺ λειτουργεῖ μέχρι καὶ σήμερα. Ἡ Ἰλδεγάρδη ἤλθε πολλὲς φορὲς σὲ σύγκρουση μὲ τὸν παραδοσιακὸ κλῆρο, κατορθώνοντας νὰ ἀνατρέψει τὴ μοναστικὴ ἀντίληψη τοῦ καιροῦ της μὲ τὸ νὰ προτείνει ἀνοιχτὸ κήρυγμα ἀκόμη καὶ ἐκτὸς τῶν τειχῶν τῆς μονῆς. Παρ' ὅτι παρέμενε πάντοτε ταπεινὴ, ἐνδιαφέρθηκε γιὰ τὴ μεταρρύθμιση τῆς Ἐκκλησίας καὶ τὴν ἠθικότητα τοῦ κλήρου καὶ συζητοῦσε μὲ διδάκτορες καὶ θεολόγους τῆς ἐποχῆς της, διαφωνώντας μάλιστα κάποιες φορὲς μαζί τους. Γενικὰ ὅμως οἱ ιδέες της εἶχαν ἐπιτυχία, σὲ βαθμὸ ποὺ ὁ πάπας Εὐγένιος Γ' ἀνέγνωσε ὀρισμένα συγγράμματά της στὴ Σύνοδο τῶν Τρεβήρων τὸ 1147. Γιὰ πληρέστερη εἰκόνα τῆς μορφῆς της βλ. Cl. Flocchi, «Profezia, filosofia e razionalità nel mondo di Ildegarda di Bingen», *Rivista di Storia della Filosofia*, 61, 1 (2006), σσ. 93-107· L. Grisci, *La mistica scienziata. La "Physica" di Ildegarda da Bingen*, Tesi di Laurea, Università di Tor Vergata, 2018.

πριγκίπισσες, ακόμη και στίς κυρίες πού ή οίκογένειά τους τίσ θεωροῦσε ἄβολες γιά λόγους δυναστικών, σκανδαλιστικών ἢ και ἄλλους. Ἀντιπροσώπευε ἐπίσης ἕνα καταφύγιο γιά γυναῖκες πού εἶχαν ἀκολουθήσει τόν ἀνήθικο δρόμο, γιά γυναῖκες θύματα κακοποίησης ἢ ἐκμετάλλευσης, γιά ταλαίπωρες πού ζοῦσαν μέσα στή δυστυχία και γιά ὄλες τίσ ἀποκληρωμένες.

Γιά τήν ἀριστοκρατία πάλι, τὸ μοναστήρι ἀποτελοῦσε μία κανονική φάμπρικα γιά νὰ κατασκευάζονται ἅγιες και ὅσιες, πού οἱ διάφοροι οἴκοι ἀνταγωνίζονταν νὰ τίσ ἐντάξουν στή γραμμὴ τῶν συγγενῶν τους, ἀλλὰ και ἡγούμενες ἰσχυροῦ χαρακτήρος πού, παρ' ὅτι ὀρμώμενες ἀπὸ γνήσια χριστιανικὰ αἰσθήματα, ἐξακολουθοῦσαν νὰ ἐργάζονται και γιά τόν οἶκο τους, προωθώντας παράλληλα τὴ θρησκευτικὴ τέχνη και παιδεία. Κάποιες φορὲς ὀρισμένες ἰδιαίτερα ἱκανὲς και καλλιεργημένες ἡγούμενες καθίσταντο σπουδαῖο πολιτικό-διπλωματικὸ ἐργαλεῖο, κατορθώνοντας νὰ ἐπιλύσουν περιπεπλεγμένα πολιτικὰ ζητήματα πού συνδέονταν μὲ τόν ἰσχυρό τους οἶκο ἢ μὲ τὴν Ἐκκλησία, και πού μποροῦσαν νὰ βλάψουν τὴν εἰρήνη και τὴν εὐημερία ὀλόκληρων βασιλείων. Καὶ ἂν ἡ Γερμανίδα Ἰλδεγάρδη τοῦ Μπίνγκεν, σὲ μία τῆς ἐπιστολὴ τοῦ 1146 πρὸς τὸν Ἅγιο Βερνάρδο τοῦ Κιαραβάλλε, αὐτοσυστήνεται σὰν μία φτωχὴ και ἀπλοϊκὴ γυναῖκα πού τὸ πνεῦμα τῆς τὸ μορφώνει ἀποκλειστικά και μόνο ἡ θεία βούληση, ἡ ὀποία προαποφάσισε νὰ τὴν προικίσει μὲ τόσες ἀρετὲς ὥστε νὰ συνομιλεῖ κατ' αὐτὸν τὸν τρόπο μὲ τοὺς ἰσχυροὺς τῆς γῆς²⁵, μερικὰ χρόνια ἀργότερα ἡ Γαλλίδα Ἐλοῖζα, ἡγούμενη τῆς μονῆς τῶν Βενεδικτίνων τοῦ Παρακλήτου κοντὰ στὴν Τρουά, θὰ ἰδρῦσει ἕναν κανονικὸ γυναικεῖο Κανόνα, ζητώντας ἀπὸ τὸν περίφημο φιλόσοφο Ἄβελάρδο, ἤδη σύζυγό τῆς πού ὥστόσο εἶχε κι αὐτὸς ἀποσυρθεῖ σὲ μοναστήρι, νὰ συντάξει κανονισμοὺς πού, παρ' ὅτι ἐμπνεόμενοι ἀπὸ τοὺς Βενεδικτίνους, νὰ μὴν εἶναι τόσο αὐστηροί, ὥστε νὰ μποροῦν νὰ τοὺς ἐφαρμόζουν ὄσες γυναῖκες θέλουν νὰ ὑπηρετήσουν τὸν Θεὸ πλὴν ὀμως εἶναι πιὸ ἀδύναμες σωματικά σὲ σχέση μὲ τοὺς ἄνδρες²⁶. Γι' αὐτὸ τὸ αἴτημα

25. Ἰλδεγάρδη τοῦ Μπίνγκεν, *Patrologia Latina*, 189 C.

26. Στὴν ἐπιστολὴ τῆς στὸν Ἄβελάρδο ἡ ἡγούμενη ἐξηγεῖ ὅτι: «ἀσφαλῶς, ἀκόμα κι ὄσοι συνέταξαν Κανόνες γιά μοναχοὺς, και ὄχι μόνο δὲν ἔκαναν κανένα λόγο γιά τίσ γυναῖκες ἀλλὰ και ὄρισαν κανονισμοὺς πού ἤξεραν ὅτι δὲν προσαρμόζονται διόλου σὲ αὐτές,

ἡ Ἐλοΐζα χρησιμοποιεῖ ἓνα μέρος τῆς ἐλευθερίας ποὺ δικαιούται ὡς ἡγουμένη καὶ ποὺ συνεπῶς προβλέπεται ἀπὸ τὰ καθήκοντα καὶ τὶς ὑποχρεώσεις πρὸς τὶς ἀδελφές της, ὅμως παράλληλα παίρνει καὶ τὴν ἐλευθερία γιὰ μία προνομιακὴ ἐπικοινωνία μὲ τὸν περιβόητο πρῶην ἐραστή της, ἔστω κι ἂν πασχίζει νὰ μιλήσει μαζί του ὑπὸ τὸ ἔνδυμα τῆς ἐν Χριστῷ ἀδελφῆς πλέον. Ὁ γυναικεῖος Κανόνας τῶν Βενεδικτίνων, ποὺ τὸν συνθέτει τελικὰ ὁ Ἀβελάρδος, εἶχε μεγάλη διάδοση, ἐφ' ὅσον προηγήθηκαν λιγοστοὶ μόνο καὶ ἀόριστοι κανόνες ὑπαγορευμένοι ἀπὸ τὸν Ἅγιο Αὐγουστῖνο, ὁ ὁποῖος εἶχε προσπαθήσει νὰ ἀντιμετωπίσει αὐτὸ τὸ πρόβλημα στὴν *Epistula CCXI ad Sanctimoniales*, καὶ ἀπὸ τὸν Καισάριο τῆς Ἀρελάτης στὸ *Regula ad Virgines*. Στὴν ἀλληλογραφία ποὺ διατήρησε μὲ τὸν ἐραστή της, ἡ Ἐλοΐζα, παρ' ὅτι μὲ πόνο, θὰ καταλάβει τελικὰ πόση ἀπέραντη ἐλευθερία μπορεῖ νὰ χαρίσει ὁ πνευματικὸς ἔρωτας, χωρὶς τὰ μαρτύρια γιὰ τοὺς καταπιεστικὸς δεσμοὺς τῆς σάρκα καὶ γιὰ τοὺς κοινωνικοὺς κανόνες ποὺ εἶχαν ἐπιβάλλει τὸν χωρισμὸ ἀπὸ τὸν ἐραστή της²⁷.

ὑπαινίχθηκαν προσφυῶς τὸ γεγονός ὅτι ὁ λαίμωρος τοῦ ταύρου καὶ τῆς δαμαλίδας δὲν μπορεῖ νὰ ζωστεῖ τὸν ζυγὸ τοῦ ἴδιου Κανόνα, ἐπειδὴ δὲν ταιριάζει νὰ ἐξομοιώνει κανεὶς στὸν μόχθο ὅσους ἢ φύση ἐπλασε ἀνόμοιους», καὶ καταλήγει: «καὶ τώρα ἐναπόκειται σ' ἐσένα, κύριέ μου, ὅσο εἶσαι ζωντανός, νὰ ὀρίσεις τὸν Κανόνα ποὺ θὰ πρέπει ἐμεῖς νὰ ἀκολουθοῦμε γιὰ πάντα, ἐσὺ μετὰ τὸν Θεὸ εἶσαι ὁ ἰδρυτὴς τοῦ τόπου ἐτούτου, ἐσύ, δόξα τῷ Θεῷ, εἶσαι αὐτὸς ποὺ θὰ θεμελιώσει τὰ ὅσα πρέπει νὰ τηροῦμε ὡς μοναχές». *Epistolario*, II, 6. Antonio Paciello, *Epistolario di Abelardo e di Eloisa*, Utet, Torino 2013 (ἔκδ. σὲ ἠλεκτρονικὴ μορφή).

27. Ἡ περιβόητη ἱστορία ἀγάπης μεταξὺ Ἀβελάρδου καὶ Ἐλοΐζας γεννήθηκε ὅταν ὁ Γάλλος θεολόγος καὶ φιλόσοφος ἦταν ἤδη 37 ἐτῶν καὶ βρισκόταν στὸν κολοφῶνα τῆς φήμης του στὴ γαλλικὴ πρωτεύουσα. Ἡ κοπέλα εἶναι μία καλλιεργημένη καὶ εὐφυῆς δεκαεπτάχρονη. Ἐχοντας ὀρφανέψει ἀπὸ μικρῆ, ἡ Ἐλοΐζα μορφώνεται ἀπὸ τὸν θεῖο της, τὸν κανονικὸ Φουλβέρτο, πρῶτα στὸ μοναστήρι τῆς Ἀρζεντέιγ κι ἔπειτα κατ' οἶκον. Ὁ Φουλβέρτος παρακαλεῖ τὸν Ἀβελάρδο νὰ παραδώσει μερικὰ μαθήματα φιλοσοφίας στὴν ἔξυπνη ἀνεψιά του. Ἡ κίνηση τοῦ θεῖου εἶναι ἀστόχαστη, διότι οἱ δύο καλλιεργημένοι νέοι ἐρωτεύονται. Ὅταν τοὺς ἀνακαλύπτει ὁ θεῖος, ἔξαλλος μὲ τὸ σκάνδαλο, διαφεύγουν μαζί: ἡ Ἐλοΐζα περιμένει παιδί ποὺ τὸ ἔχει συλλάβει προτοῦ παντρευτεῖ τὸν ἀγαπημένο της. Σὲ κάποιο σημεῖο θὰ ἐπιχειρήσουν νὰ κοινοποιήσουν τὴν ἱστορία τους καὶ νὰ ἐπιστρέψουν στὸ Παρίσι γιὰ νὰ παντρευτοῦν. Ὅλα μοιάζουν ἔτσι νὰ τακτοποιοῦνται, ὁ θεῖος ὅμως τῆς κοπέλας δὲν μπορεῖ νὰ ἀνεχθεῖ τὸ σκάνδαλο καὶ ἀποφασίζει νὰ πάρει ἄγρια ἐκδίκηση, πληρώνοντας μερικοὺς ἐπαγγελματίες δολοφόνους ποὺ θὰμποῦν νύχτα στὸ σπίτι τοῦ φιλοσόφου, θὰ τὸν αἰφνιδιάσουν καὶ θὰ τὸν εὐνουχίσουν. Ὁ Φουλβέρτος διαδίδει τὴν εἶδηση, ὁ Ἀβελάρδος εἶναι πλέον καταρρακωμένος ἀπὸ τὴν καινούργια του σωματικὴ κατάσταση ποὺ τὸν ταπεινώνει

Πρωθώντας την είσοδο τών θυγατέρων τους σέ μοναστήρι, οί βασιλικοί οίκοι ένίσχυαν τήν έξουσία τους, τής προσέδιδαν ίερò χαρακτήρα, αλλά και τή διαιώνιζαν θυμίζοντας τί έργα όφείλονταν σέ άγιες και ήγούμενες πού κατάγονταν άπό τόν δικό τους οίκο. Καί πράγματι, για μία οικογένεια πού άσκούσε έξουσία ήταν σημαντικό νά διαθέτει μία λειψανοθήκη όπου λατρευόταν, μαζί με τούς τόπους όπου αυτές οί άριστοκράτισσες έζησαν και έδρασαν, και τò σκήνωμά τους, πού με τόν καιρό κατέληγε νά άποκτά τὰ χαρακτηριστικά λαϊκού θρύλου λόγω τών θαυμάτων πού τοῦ άπέδιδε ó κόσμος²⁸.

Τὰ γυναικεία μοναστικά ιδρύματα άπολάμβαναν κτηματική ιδιοκτησία ποικίλων διαστάσεων, πού τήν παραχωρούσαν οί οικογένειες ως προίκα σέ όσα κορίτσια ένδύονταν τò σχήμα. Περαιτέρω έσοδα προέρχονταν και άπό τίς χήρες πού κατέφευγαν στίς μονές, άπό τίς τοπικές άρχές, άπό τούς εύεργέτες και άπό τούς πιστούς. Σέ ό,τι άφορᾷ τὰ κληροδοτήματα και τὰ δώρα πού χάριζε ή τάξη τών εύγενών, τὰ κίνητρα αὐτῆς τῆς μεγαλοδωρίας δέν ήταν τόσο ή αναζήτηση οικονομικοῦ συμφέροντος εκ μέρους όσων έκαναν τήν προσφορά, όσο ή βούλησή τους νά δημιουργήσουν πελατείες για τήν περιφρούρηση και τήν καλύτερη ένίσχυση τοῦ φέουδου ή τῆς κοινότητάς τους. Οί ήγούμενες και οί καλόγριες πού προέρχονταν άπό πλούσιες οικογένειες άπολάμβαναν μεγάλα περιθώρια έλευθερίας και μπορούσαν, αν δέν είχαν μπει σέ μοναστήρι με αὐστηροῦς κανόνες έγκλεισμοῦ, νά βγαίνουν και νά συμμετέχουν με τήν οικογένειά τους σέ κυριακάτικα γεύματα και σέ όλα τὰ θρησκευτικῆς φύσεως γεγονότα πού τήν άφορούσαν όπως βαπτίσις, γάμους, θρησκευτικῆς έορτῆς και πένθη. Η είσοδος μιᾶς κοπέλας ανώτερης καταγωγῆς στο μοναστήρι τήν προόριζε σχεδόν πάντοτε νά καταλάβει στο μέλλον μία θέση ήγουμένης, πού μπορούσε όμως νά μῆ συμπίπτει με τῆ μονῆ στήν όποία ή κοπέλα είχε εκπαιδευθεί.

ώς άνδρα και άποφασίζει νά μονάσει. Θα συνεχίσει ώστόσο τίς μελέτες του και οί φιλοσοφικές του θεωρίες περι άριστοτελισμοῦ θα τοῦ έξασφαλίσουν μεγάλη έπιτυχία αλλά και μίση και βίαιες συγκρούσεις με άλλους διανοουμένους τῆς έποχῆς. Η Έλοΐζα, ούτε είκοσι χρονών άκόμη, θα ένδυθει τò σχήμα στο μοναστήρι τῆς Άρζεντέιγ και θα γίνει στη συνέχεια ήγουμένη στη μονῆ τοῦ Παρακλήτου, πού τῆ σχεδίασε και τήν κατασκεύασε ειδικά γι' αὐτήν ó Άβελάρδος. Βλ. Άβελάρδος, *Historia calamitatum mearum*, μετάφρ. Α. Crocco, Napoli 1969.

28. G. Duby, *Il cavaliere, la donna, il prete*, Laterza, Roma, Bari 2003, σσ. 110-124.

Μέσα από τή διακυβέρνηση τής μοναστικῆς κοινότητας ὅπου προΐσταντο οἱ ἡγούμενες, προέκυπταν καὶ ἄλλες ἀποστολές κύρους: οἱ γυναῖκες αὐτὲς εἶχαν τὸ καθήκον νὰ ἐδραιώσουν τὰ συμφέροντα τοῦ οἴκου καταγωγῆς τους, ὁ ὁποῖος, ἀφιερώνοντας μία ἀπὸ τὶς πολύτιμες θυγατέρες του στὸν Θεό, ἐκδήλωνε τὴν ἐπιθυμία νὰ ἀνυψωθεῖ στὶς πνευματικὲς τιμὲς ποὺ ὑπερέβαιναν κατὰ πολὺ τὰ ἐπίγεια ἀγαθὰ. Ἡ ἀπάρνηση τοῦ γάμου, τῆς οἰκογένειας καὶ κάθε ἀπόλαυσης τῶν ἐγκοσμίων ἐξῆρε τὴν παρθενικὴ ιδιότητα τῶν θυγατέρων αὐτῶν, ἐνῶ ἡ ἐπιλογή τῆς ἰσόβιας παραμονῆς μέσα στὴ μονὴ ἀντιπροσώπευε τὸν δεσμὸ ποὺ ἔνωσε κοσμικὴ καὶ πνευματικὴ ἐξουσία, προξενώντας τὴ διχοτομία βασιλείου/Ἐκκλησία, ποὺ ἐπηρέαζε δραστικὰ τὴν οἰκογένεια ἀπὸ τὴν ὁποία καταγόταν ἡ νέα νύμφη τοῦ Χριστοῦ. Τὸ νὰ ἔχει κάποιος κοντά του τὴν Ἐκκλησία ἴσως νὰ ἄξιζε πολὺ περισσότερο ἀπὸ μίαν ἀπλὴ συμμαχία μὲ ἓνα ἄλλο φέουδο καὶ ἡ ἐπιφανειακὴ ἀπροθυμία ποὺ ἐπεδείκνυαν ἐνίοτε οἱ γονεῖς γιὰ τὴν εἴσοδο μιᾶς κόρης τους σὲ μοναστήρι ἀπέβαινε ἀντιθέτως συγκεκριμενωμένα χρήσιμη γιὰ νὰ καταδεικνύει περίτρανα ἐνώπιον ὄλων τὴν ἀπεριόριστη ἰσχὺ τῆς θείας βουλήσεως, ποὺ ὠθοῦσε τὴ νεαρὴ καὶ ὠραία κόρη νὰ γίνεῖ ἡ νύμφη τοῦ Ἰησοῦ, ἐνῶ γύρω της ἡ εὐχαριστημένη πλέον οἰκογένεια δάκρυζε ἀπὸ συγκίνηση, ἐπειδὴ τὴν εἶχε κατακτήσει αὐτὴ ἡ εὐσεβὴς καὶ ἀναπόδραστη ἐπιθυμία. Ἡ νεαρὴ καλόγρια κουβαλοῦσε μαζί της ἓνα φορτίο ἀπὸ ἀγαθὰ αἰσθήματα, ἦταν γεμάτη ἀγάπη καὶ φιλανθρωπία γιὰ τὸν πλησίον, κι ὁμως ἤξερε ἤδη ὅτι, μόλις γίνεῖ ἡγουμένη, θὰ πρέπει νὰ ἀσκήσει μίαν ἐξουσία σχεδὸν κυβερνητικοῦ τύπου σὲ ἓνα μοναστήρι πιθανῶς ἀχανὲς ὅσο ἓνα φέουδο. Μὲ τὸν τρόπο αὐτὸν οἱ οἰκογενειακοὶ ρόλοι κατέληγαν νὰ ἀνατρέπονται: τὸν κυβερνητικὸ ρόλο τὸν ἀναλάμβανε ἡ κόρη, ἐνῶ ὁ πατέρας καὶ οἱ ἄνδρες τῆς οἰκογένειας ἔπαιζαν τὸν ρόλο τῶν ὑπερασπιστῶν τῆς κοινότητας ποὺ ἐκπροσωποῦσαν.

Οἱ γυναῖκες τῆς θρησκείας ἦταν σὲ θέση νὰ ὀργανώνουν καὶ νὰ διευθύνουν σημαντικὰ μοναστήρια, μεταξὺ τῶν ὁποίων συμπεριλαμβάνονταν καὶ ὅσα ἦταν ἀφιερωμένα στὸν κανόνα τοῦ ἐγκλεισμοῦ. Αὐτὰ τὰ ἱδρύματα, πολλὲς φορὲς ἀντιμέτωπα μὲ τὴν κουλτούρα καὶ τοὺς ἰσχυροὺς τῆς ἐποχῆς τους, διόλου σπάνια πρωταγωνιστοῦσαν καὶ σὲ πολιτικὰ καὶ κοινωνικὰ γεγονότα, ποὺ μπορεῖ νὰ συνδέονταν μὲ τὸ βασιλεῖο ἢ ἀκόμη καὶ μὲ τὴν ἐπιβίωση τῶν μεγάλων αὐτοκρατοριῶν τῆς Εὐρώπης.

Όποιος τὰ διηύθυνε ἔπρεπε νὰ μπορεῖ νὰ συγκεντρώνει στὰ χέρια του συμμαχίες καὶ συμπάθειες μὲ ἄλλους βασιλεύοντες. Ἡ Ἰλδεγάρδη τοῦ Μπίνγκεν ταξίδευε συχνὰ σὲ ὅλη τὴν Εὐρώπη γιὰ νὰ συνομιλήσει μὲ τοὺς ἰσχυροὺς. Ὡς θεματοφύλακας ἐξαιρετικῆς παιδείας, μποροῦσε νὰ ἀναχθεῖ ἀκόμη καὶ στὸ ἐπίπεδο τῆς συμβουλάτορος παπῶν καὶ βασιλέων κι ἔτσι συμμετείχε ἐνεργὰ στὸ παιχνίδι ποὺ παιζόταν στὴν πολιτικὴ σκακιέρα τῆς ἐποχῆς.

Ἡ παραμονὴ στὸ μοναστήρι γιὰ τὸν λόγο αὐτὸν δὲν στεροῦσε διόλου τὶς εὐγενεῖς γυναῖκες ἀπὸ τὴν ἐλευθερία τους, παρὰ ἀποτελοῦσε τὸ μέσον γιὰ νὰ ἀποκτήσουν ἀκόμη μεγαλύτερη. Ἡ χρηστὴ διοίκηση πρόβλεπε ἐπίσης, πέρα ἀπὸ τὶς συχνὲς ἐπαφὲς μὲ τοὺς ἰσχυροὺς, καὶ ἀσκήσεις δημόσιας διοίκησης μὲ τὶς τοπικὲς κοσμικὲς ἀρχές. Προτοῦ ἐμφανισθοῦν μεταξὺ 11ου καὶ 12ου αἰ. οἱ μεγάλοι καθεδρικοὶ ναοὶ τῶν πόλεων²⁹, τὰ μοναστήρια λειτουργοῦσαν ἐπίσης ὡς σχολεῖα καὶ κοινόβια, ὅπως αὐτὸ ποὺ διοικοῦσε ἡ ὁσία Γκιζέλα, ἡγουμένη τῆς Σέλ (757-810), κόρη τοῦ Πιπίνου τοῦ Βραχέος καὶ ἀδελφὴ τοῦ Καρλομάγνου³⁰. Αὐτὴ ἡ πριγκίπισσα-ἡγουμένη διαχειριζόταν ἐπίσης ἓνα σημαντικὸ γυναικεῖο σκριπτόριο καὶ εἶχε συνάψει φιλία μὲ τὸν περίφημο λόγιό Ἀλκουῖνο τῆς ὸρκης, ἀββᾶ τοῦ Μαρμουτιέ (732-804), ἓναν ἀπὸ τοὺς κυριώτερους ἀρχιτέκτονες τῆς Καρολίγγειας Ἀναγέννησης· μαζί του διατηροῦσε πυκνὴ ἀλληλογραφία, μὲσω τῆς ὁποίας συνεργάζονταν καὶ ἀντάλλασσαν συμβουλὲς γιὰ διάφορα ἀναγνώσματα καὶ γιὰ τὴν ἐξέγερση νέων κειμένων πρὸς ἀντιγραφὴ καὶ φύλαξη. Ὅπως βλέπουμε, ἐδῶ γίνεται λόγος γιὰ συζητήσεις καὶ πνευματικὲς ἀνταλλαγὲς πολὺ ὑψηλοῦ ἐπιπέδου κι ὄχι μόνο γιὰ ἀπλὲς διδασκαλίες σὲ κοριτσόπουλα μέσα σὲ ἓνα μοναστικὸ σχολεῖο³¹. Οἱ ἡγούμενες, γιὰ τοὺς προαναφερθέντες λόγους, ταξίδευαν συχνὰ, σὲ βαθμὸ ποὺ ἡ Σύνοδος τοῦ Ἀκυῖσγράνου τὸ 816 προσπάθησε νὰ θέσει κάποιον ὅριο σὲ ὅλη αὐτὴν τὴν ἐλευθερία, προτείνοντας αὐστηρότερους κανόνες καὶ αἰτιολογίες γιὰ τὶς κινήσεις τους· ὥστόσο ἡ ἀπόφαση αὐτὴ

29. G. Duby, *L'arte e la società medioevale*, Laterza, Bari 1999, σσ. 15-90.

30. Eginardo, *Vitae Karoli Magni*, capp. XVIII-XIX, στό: *Vida de Carlomagno*, ἐπιμ. P. J. Castiella, Castellano Edition, Zaragoza 2016.

31. Βλ. A. Rapetti, «Il monachesimo femminile in Italia nei secoli VIII-XI: famiglia, potere, memoria», *Reti Medievali* 20, 1 (2019), σσ. 567-578 καὶ Edith Ennen, *Le donne nel Medioevo*, Laterza, Bari 1990, σσ. 65-67.

δὲν ἐπηρέασε ποτὲ τελικὰ σὲ σημαντικό βαθμὸ τίς μετακινήσεις αὐτῶν τῶν γυναικῶν, ποὺ ἐξακολούθησαν νὰ ταξιδεύουν ἐλεύθερα³².

Ὑπῆρξαν ἐπίσης καὶ διπλᾶ μοναστήρια, ἀποτελούμενα ἀπὸ ἄνδρες καὶ γυναῖκες, ὑπὸ γυναικεία διοίκηση. Ἡ νομιμοποίηση μιᾶς γυναικῆς ἡγουμένης στὴ θέση αὐτὴ ὀφειλόταν ὄχι μόνο στὴ δύναμη τῆς οἰκογένειας ἀπὸ τὴν ὁποία καταγόταν, ἀλλὰ καὶ στὴν ἐπιβολὴ τῆς Μαριανῆς λατρείας κατὰ τὸν Πρῶμο Μεσαίωνα. Ἡ ἀδελφότητα τῶν Βενεδικτίνων τῆς Νότρ-Ντάμ τοῦ Φοντεβρώ, ποὺ ἰδρύθηκε ἀπὸ τὸν Ροβέρτο τοῦ Ἀρμπρισσέλ τὸ 1099, ἀπαρτιζόταν ἀπὸ δύο κοινότητες, μία ἀνδρῶν καὶ μία γυναικῶν, καὶ στὴν κορυφὴ τῆς προΐστατο μόνον ἡ ἡγουμένη. Ὡς ἀντιπρόσωπος τῆς Παρθένου Μαρίας, μποροῦσε νὰ κατέχει ὅλες τίς ὑψιστες προβλεπόμενες ἐξουσίες, ὅπως τὴν ἐπιλογή τῶν δοκίμων καλογήρων καὶ καλογραιῶν, τὴν ὀργάνωση τῆς ἱεραρχίας τῆς μονῆς, τὴν παρουσίαση τῶν θρησκευτικῶν γεγονότων, τίς ἐπισκέψεις, τίς ἄδειες, τίς ἀποθήκες τροφίμων καὶ τίς ἄδειες γιὰ ταξίδια. Ἀκόμα καὶ τὸ μοναστήρι τοῦ Σωτήρος, ποὺ ἰδρύθηκε στὴν περιοχὴ τοῦ Ἀβελλίνο τῆς Ἰταλίας ἀπὸ τὸν ἐρημίτη Γουλιέλμο ντὰ Βερτσέλλι, παρουσιαζόταν ὡς διπλὸ καὶ εἶχε ἐπικεφαλῆς μία ἡγουμένη³³. Αὐτὰ τὰ μεικτὰ μοναστήρια κάλυπταν μία διπλῆ ἀνάγκη: ἓνα γυναικεῖο μοναστήρι γινόταν εὐκόλη λεία γιὰ ἐξωτερικὲς ἐπιθέσεις καὶ βίαια ἐπεισόδια, κυρίως ὅταν ἐξέλιπαν οἱ ἄνδρες τῆς οἰκογένειας ποὺ προστάτευαν τὴ θυγατέρα-ἡγουμένη. Ἡ δύναμη καὶ ἡ ἐλευθερία ποὺ διέθετε ἡ κάθε ἡγουμένη περιοριζόταν ἀπὸ ἓνα καὶ μόνον πρᾶγμα: τὴν ἐπιβίωση τῶν ἀνδρῶν τῆς οἰκογενείας τῆς. Ἀπὸ τὴν ἄλλη, οἱ καλόγριες χρειάζονταν καὶ ἓναν ἢ περισσότερους ἱερεῖς γιὰ τὴ χορήγηση τῶν ἀχράντων μυστηρίων, οἱ ὁποῖοι δὲν μποροῦσαν πάντοτε νὰ ἔρχονται ἀπὸ ἄλλους τόπους, πολλὲς φορὲς ἀρκετὰ ἀπομακρυσμένους.

Κατὰ τὸν Πρῶμο Μεσαίωνα, ὅπως εἶδαμε, ὑπῆρχαν ὀρισμένες κατηγορίες γυναικῶν, κυρίως μέσα στὶς πιδ εὐπορες τάξεις, ποὺ στὸ πλαίσιο τῆς ἀσκησης ἐξουσίας κατόρθωναν νὰ προσφέρουν στὸν ἑαυτὸ τους ἓνα γενναῖο μερίδιο ἐλευθερίας. Οἱ πληροφορίες ποὺ

32. J. Le Goff, «La donna nascosta nel Medioevo, la voce della storia», *Archeologia viva* 94 (2004), σ. 77.

33. A. Valerio, *Il potere delle donne nella Chiesa, Giuditta, Chiara e le altre*, Laterza, Bari-Roma 2016.

μᾶς ἔχουν σωθεῖ ἐπ' αὐτοῦ βασίζονται κυρίως σὲ πηγές καὶ χρονικά ποὺ ἀφηγοῦνται ἱστορικά καὶ οἰκογενειακά γεγονότα τῶν ἐπιφανῶν οἴκων, ἐνῶ ἔχουμε λιγοστὲς εἰδήσεις γιὰ τὶς γυναῖκες ποὺ ἀνῆκαν στὰ λιγώτερο πλούσια κοινωνικά στρώματα.

Οἱ βασίλισσες καὶ οἱ ἡγούμενες ὑψηλῆς καταγωγῆς ὑπῆρξαν ἱκανὲς νὰ οἰκοδομήσουν μεγάλα περιθώρια ἐλευθερίας, ἐνσωματωμένα στὰ διοικητικά τους καθήκοντα. Ὡστόσο δὲν παρέμειναν ἕνα μεμονωμένο φαινόμενο, καθ' ὅσον τὸ παράδειγμά τους ἔδειξε τὸν δρόμο πρὸς ὀρισμένες μορφές ἐλευθερίας καὶ σὲ ἄλλες γυναῖκες, λιγώτερο τυχερές, ποὺ πολλὰ φορὲς προσπάθησαν μὲ κάποιον τρόπο νὰ χειραφετηθοῦν ἀπὸ μιὰ ζωὴ ἀπόγνωσης, βίας καὶ στέρησης, ἀκριβῶς μὲ τὸ νὰ συμμετέχουν στὰ ἰδρύματα ποὺ οἱ γυναῖκες αὐτὲς διοικοῦσαν. Ὁ 12ος καὶ ὁ 13ος αἰ., μὲ τὴν ἀναγέννηση τῶν πόλεων, τὴν ἀνθησιὰ τοῦ ἐμπορίου καὶ τὴ διάδοσι τῶν ἐκκοσμιευμένων σχολείων, ἐνέτειναν τὴ βούλησι τῶν γυναικῶν νὰ μορφωθοῦν καὶ νὰ συμμετάσχουν περισσότερο στὸν κοινοτικὸ βίον.

Ἐν τούτοις, προκειμένου νὰ ἔχουμε μιὰ ἔγκυρη καὶ πραγματικὴ γυναικεῖα χειραφέτησι, χρειάσθηκε νὰ περιμένουμε τὸν 21ο αἰῶνα καὶ νὰ ζήσουμε πολλὰς περιόδους κατάφορτες μὲ ἀγῶνες καὶ δυσκολίες γιὰ ὅλες τὶς γυναῖκες. Αὐτοὶ οἱ ἀγῶνες δὲν ἔχουν ἀκόμη σβῆσει στὶς ἡμέρες μας· ἀναβιώνουν μέσα στὴ σκληρότητα τῆς κοινωνικῆς ἀνισότητος μεταξὺ τῶν λαῶν καὶ ἐνίοτε τοῦ θρησκευτικοῦ φανατισμοῦ. Ὡστόσο, ὁ δρόμος ἔχει χαραχθεῖ: ἔστω καὶ μὲ περιόδους φωτὸς καὶ σκότους, ἡ γυναικεῖα πάντοτε συνέχιζε τὴν πορεία της πρὸς τὴν ἐλευθερία τῶν πράξεών της, τὴν ἐλευθερία της νὰ ἀγαπᾷ, τὴν κοινωνικὴ της ἐλευθερία καὶ τὴν ἐλευθερία τῆς σκέψεως καὶ τοῦ πνεύματός της.

SUMMARY

Liberty and power of women in medieval feudalism: the cases of Theodelinda and female monasticism

Maria Angela Ielo, *PhD*
Faculty of Italian Language and Literature
National and Kapodistrian University of Athens

During the feudal period the feminine prototype is recognized in three roles: wives, widows, and nuns. The state in fact tended to delimit and control women's freedom as there was still the belief, a legacy of previous Western civilizations, that she could behave in a cunning or dishonest way to the detriment of her husband. However, women of a certain class enjoyed some legal privileges that allowed them to have both liberty and power. Widowhood, a frequent consequence of husbands' death in war, often benefited the nobles and wives of some rich artisans, as the widow was in possession of the entire usufruct of the man's patrimony, which she did not inherit but which she could still manage. Furthermore, the wife of a king or a feudal lord could administer, if her children were minors, the fiefdom that had belonged to her husband, thus obtaining power and liberty. Even a nun, the only truly educated woman of the time, could enjoy liberty and power, especially if she became the abbess of a convent. This office sometimes allowed her, through the prestige of the family of origin and the wealth that the convent possessed, to also exercise a political role in some events involving her reign. Some of these women, such as Queen Theodelinda, Eleonora of Aquitaine, and some Saints and abbesses, such as Hildegard of Bingen and Eloisa, enjoyed great liberty and became very famous through their work that characterized the history of this period.